

ELLEN MARIE WISEMAN

DE WEZENMOEDER

De Spaanse Griep grijpt om zich heen. Als een weesmeisje naar huis terugkeert van een zoektocht naar eten, ontdekt ze dat haar twee babybroertjes verdwenen zijn.

ROMAN

1

Pia

28 september 1918

Op een zonnige dag in september baande het dodelijke virus zich stilletjes een weg door de drukke, met kasseien bedekte straten van Philadelphia. Grote groepen mensen stonden juichend naar de Liberty Loan Parade te kijken en deinden mee op de patriotistische marsmuziek van John Phillips Sousa, maar niemand merkte dat het virus zich door de menigte verplaatste. Meer dan tweehonderdduizend mannen, vrouwen en kinderen zwaaiden met Amerikaanse vlaggetjes en verdrongen zich langs de drie kilometer lange route, op zoek naar een plekje waar ze zo veel mogelijk konden zien. Wie geen plekje in de voorste rij kon bemachtigen, schreeuwde zijn aanmoedigingen aan het adres van de fanfares, padvinders, vrouwenkorpsen, mariniers, zeelui en soldaten over de schouders en langs de gezichten van de mensen voor hen heen. Vliegtuigen vlogen boven de hoofden, trekpaarden trokken houwitsers met een kaliber van twintig centimeter voort, groepen soldaten toonden hun kunsten met de bajonet, kerkklokken luidden en politieagenten bliezen op hun fluitjes. Oude vrienden omhelsden elkaar en schudden elkaar de hand, stelletjes stonden te zoenen en kinderen deelden hun snoepgoed en frisdrank met elkaar. De enthousiaste toeschouwers waren zich niet bewust van de dodelijke ziekte die uit de marinebasis was ontsnapt. Ze hadden geen idee dat er de vorige dag meer dan tweehonderd mensen in de plaatselijke ziekenhuizen waren opgenomen of dat meerdere deskundigen op het gebied van infectieziekten er bij de burgemeester op hadden aangedrongen om

de parade af te gelasten. Niet dat het veel zou hebben uitgemaakt. De toeschouwers waren toch wel gekomen. Ze waren hier immers om de troepen een hart onder de riem te steken, om oorlogsobligaties te kopen en om blijk te geven van hun vaderlandsliefde. Juist nu, in oorlogstijd. Het enige waar ze nu mee bezig waren was een overwinning in Europa – en de moffen uit Amerika houden.

Veel mensen in het publiek hadden wel gehoord over de uitbraak van de griep in Boston en New York, maar de directeur van de laboratoria van het Phipps Institute in Philadelphia had net bekendgemaakt welk soort griep al deze problemen veroorzaakte – het Pfeiffervirus – en de lokale kranten schreven dat de griep geen gevaar betekende voor de stad omdat de ziekte al sinds mensenheugenis bestond en normaal gesproken werd vergezeld door vervuilde lucht, mist en insectenplagen. In Philadelphia was hier op dit moment geen sprake van. Daarom was er voldoende reden om aan te nemen dat de bevolking veilig was, zolang iedereen zich maar aan de adviezen van de State Health Department, de gezondheidsraad, hield: de voeten drooghouden, zich warm kleden, meer uien eten, de darmen soepel houden en de huizen goed luchten.

Maar de dertienjarige Pia Lange wist dat er iets niet in de haak was. Niet omdat haar beste vriend, Finn Duffy, haar had verteld over de dode matrozen die zijn oudere broer voor een van de plaatselijke cafés had zien liggen. Niet vanwege de aanplakbiljetten op de telefoonpalen en gebouwen waarop stond: *Moet u hoesten of niezen, houd dan altijd een zakdoek, een tissue of iets van stof voor uw gezicht. Of: 'Bedek uw mond! Influenza wordt verspreid door druppeltjes uit neus en mond!*

Pia wist dat er iets niet klopte omdat ze op het moment dat ze achter haar moeder – die de rieten kinderwagen met Pia's tweelingbroertjes voortduwde – de overvolle route van de parade op was gelopen, was overvallen door een angstig voor gevoel. Het leek op de zware lucht vlak voor een zomerse onweersbui of het draaijerige, lichte gevoel in je buik vlak voordat je ziek wordt. Ze voelde zich wel vaker niet op haar gemak in grote mensenmassa's. Nooit zou ze de paniek vergeten die ze had gevoeld toen ze voor het eerst door de drukke straten van Philadelphia liep. Of die keer dat Finn haar had meegesleurd naar

de haven voor de eerste vaart van een oorlogsschip uit Hog Island. Er waren zo'n dertigduizend mensen bij aanwezig geweest, onder wie president Wilson, en het water had vol gelegen met sleepboten, stoomboten en galaboten met Amerikaanse vlaggen.

Maar nu was het anders. Iets wat ze niet kon benoemen leek haar aan alle kanten in elkaar te duwen, iets zwaars, iets onzichtbaars en iets bedreigends. Eerst dacht ze dat het de hitte was en het feit dat het zo stampvol stond langs de route, maar toen herkende ze het vertrouwde, ziekmakende gevoel dat ze altijd probeerde te ontlopen, het plotselinge, overweldigende besef dat er iets verschrikkelijk verkeerd was. Ze voelde zich weer het kleine meisje dat ze vroeger was geweest, het kleine meisje dat zich verschool achter Mutti's schort als er bezoek kwam, niet in staat uit te leggen waarom ze het liefst alleen wilde spelen. Het kleine meisje dat geen handen wilde schudden, niet wilde knuffelen of op iemands schoot wilde zitten. Het kleine meisje dat blij was als ze niet mee mocht doen met een potje voetbal of met touwtjespringen, terwijl ze dat op hetzelfde moment ook verschrikkelijk vond.

Terwijl ze omhoogkeek naar de jongens die in hun versleten jassen en opgelapte broeken in lantaarnpalen klommen om de parade beter te kunnen zien, wilde ze dat ze bij hen kon gaan zitten, om zo aan het gedrang van de steeds groter wordende menigte te ontsnappen. De jongens hingen als apen onder de enorme Amerikaanse vlaggen en schreeuwden, lachten en zwaaiden met hun petjes. Wat zou ze graag zijn zoals zij, onbezorgd en zich niet bewust van enig dreigend gevaar. Maar dat was onmogelijk. Hoe hard ze het ook probeerde, het lukte haar nooit om te zijn zoals alle anderen.

Toen ze weer voor zich keek, naar de menigte aan de kant van de weg, was haar moeder ineens verdwenen. Ze opende haar mond om haar te roepen, maar slikte haar woorden meteen weer in. Ze mocht haar geen 'Mutti' meer noemen – niet hardop in elk geval. Het was verboden om in het openbaar Duits te spreken. In haar hoofd zouden haar ouders altijd Mutti en Vater blijven, wat de wet ook voorschreef, maar ze durfde de aandacht niet op zichzelf te richten door nu in een menigte 'Mutti!' te roepen. Pia ging op haar tenen staan zodat ze over de schouders en ruggen van de mensen voor haar heen kon

kijken. Ja, daar, een paar meter verderop, zag ze de bovenkant van Mutti's verschoten bruine hoed! Meteen versnelde ze haar pas, in een poging haar moeder weer bij te halen, al moest ze af en toe ook flink in de ankers of even opzij stappen om niet tegen andere mensen op te botsen.

Toen ze uiteindelijk weer achter Mutti liep, veegde ze het zweet van haar bovenlip en slaakte ze een zucht van verlichting. Verdwalen in deze grote stad was op dit moment wel het laatste wat ze kon gebruiken. Ze trok haar schouders in om zichzelf kleiner te maken en bleef zo dicht mogelijk bij Mutti lopen terwijl ze zich al slingerend een weg door de massa baande en wegdook voor de zee van blote armen en handen om haar heen. Ze wilde dat haar moeder wat langzamer zou lopen. Kon ze maar bij haar tweelingbroertjes in de kinderwagen kruipen en zich onder hun dekentjes verstoppert. Ze had geweten dat ze het lastig zou vinden om de parade bij te wonen, maar dit had ze niet verwacht.

Zolang ze zich kon herinneren was ze al erg verlegen geweest. Mutti zei zelfs dat er toen ze nog een baby was maar weinig mensen waren geweest die haar mochten vasthouden. Meestal had ze het op een krijzen gezet, alsof de wereld op het punt stond te vergaan. En ze had altijd gedacht dat verlegenheid voor iedereen hetzelfde was; dat het iets was wat je kon voelen, zoals koorts of buikpijn of een zere keel. Soms vroeg ze zich af wat er zou zijn gebeurd als Mutti er niet was geweest om haar te beschermen tegen al die mannen die maar in haar wang wilden knijpen en de oude dametjes die met hun vingers voor haar gezicht heen en weer zwaaiden om te bewijzen dat ze ongevaarlijk waren. Maar die 'verlegen' gevoelens waren geleidelijk veranderd, en de afgelopen maanden was dat sneller gegaan. Als iemand nu haar blote huid aanraakte, voelde ze andere sensaties – een soort doffe pijn in haar hoofd of borst, of een vreemd onbehaaglijk gevoel in een arm of been. Het gebeurde niet elke keer maar vaak genoeg om zich af te vragen of er iets mis was met haar. Als ze nu naar de kruidenier of de groentewinkel ging, liep ze over de straat – waarbij ze regelmatig aan de kant moest springen voor paarden, boerenwagens, fietsen en automobielen – omdat ze de drukke trottoirs wilde ontlopen. En bij

het idee dat ze de winkeliers geld moest geven, kreeg ze al bijna een paniekaanval. Daarom legde ze het geld meestal op de toonbank neer. Jammer genoeg kon ze er niets aan doen. En het aan Mutti – of aan iemand anders – vertellen, was ook geen optie, helemaal niet nadat ze had gehoord dat haar oudtante Lottie de tweede helft van haar leven in een krankzinnigengesticht in Duitsland had doorgebracht omdat ze dingen zag die er niet waren. Nee, hoe verward of bang Pia er ook van werd, ze wilde niet het risico lopen ook opgesloten te worden.

Nu ze achter Mutti over het propvolle trottoir liep, werd haar grote angst dat er iets mis was plotseling bevestigd. Een man in een linnen pak en een strooien hoed kwam in tegengestelde richting uit de stroom voetgangers tevoorschijn en botste tegen haar op. Eerst lachte hij, maar toen hij zich realiseerde wat er was gebeurd, bood hij zijn excuses aan. Omdat ze had geleerd dat ze altijd vriendelijk moest zijn, toverde Pia een geforceerde glimlach op haar gezicht – daar was ze zo goed in geworden dat ze er soms bang van werd. Maar toen kneep de man in haar wang en trok er en scherpe pijn door haar borst, alsof haar hart in tweeën werd gespleten. Ze huiverde en keek omlaag, ervan overtuigd dat er een mes uit haar ribbenkas zou steken. Maar er was geen mes en er druppelde geen bloed langs de voorkant van haar jurk. Het dunne lijfje van het van oude meelzakken gemaakte kledingstuk was nog even schoon en smetteloos als toen ze het die ochtend had aangetrokken. Ze zette een stap naar achteren om bij de man vandaan te komen, maar hij was alweer verdwenen en ook de pijn ebde weg. Maar wat ze had gevoeld, was zo heftig, dat ze zich slap voelde en stond te trillen op haar benen.

Toen merkte ze dat er een kleine, koude hand in de hare werd gestoken. Meteen trok haar borst zich samen en ze voelde zich bij elke ademhaling benauwder worden. Ze dacht dat ze haar longen hoorde rochelen, maar ze wist het niet zeker met al dat lawaai. Ze trok haar hand los en keek naar beneden. Een klein meisje in een wit jurkje met ruches keek glimlachend naar haar op, tot ze zich realiseerde dat ze Pia niet kende. Meteen verscheen er een angstige trek op haar gezicht, zocht ze met paniekerige ogen de menigte af, begon ze om haar moeder te roepen en zette ze het op een lopen. Toen het meisje

was verdwenen, kon Pia weer normaal ademen.

Wat verlangde Pia terug naar Hazleton in Pennsylvania, waar je overal om je heen de blauwe lucht, velden vol wilde bloemen en kuddes herten zag in plaats van kilometers bestrating, gebouwen die hutjemutje op elkaar stonden en massa's mensen. In Philadelphia kon je nog geen drie meter lopen voordat je tegen iemand op botste. En alles wat Pia zag, hoorde en rook, was onbekend en bedreigend. In de buurt waar ze woonde, lag overal rotzooi op straat en zag ze overal plassen afvalwater. De grootste ratten die ze ooit had gezien kropen weg in hoeken en gaten en renden langs de muren en zelfs door de hal en de gangen van het gebouw waarin ze woonde. Op elke straat strenden trams, paard-en-wagens en automobielen om een plekje, en meer mensen dan ze in Hazleton ooit bij elkaar had gezien leken hier de trottoirs te bevolken. De stad deed haar denken aan een overvolle bijenkorf, waarin het krioelde van de mensen in plaats van de insecten. En ook de rijtjeswoningen barstten bijna uit hun voegen. In elk huis woonden meerdere gezinnen die zich moesten behelpen in een 'appartement' van twee of drie kamers. Natuurlijk hadden ze het in het mijn dorpje Hazleton ook lang niet altijd makkelijk gehad – de muren van hun hutje waren flinterdun, alles in en om het huis, van hun kleding tot de keukentafel, was zwart van de koolstof en, het ergste van alles, Vaders werk in de kolenmijn was gevaarlijk en slopend – maar toch had ze verschrikkelijke heimwee naar die plek. Ze was blij dat haar vader iets meer dan een jaar geleden minder gevaarlijk werk had gevonden in de stad, maar ze miste de kippen in de achtertuin en de jachthond van de burens die altijd op hun veranda had geslapen. Ze miste de wandelingen over het zandpad naar het hutje van weduwe Wilcox, die haar had leren lezen en schrijven. Ze miste de bergweggetjes en het gras voor hun huis. Vader zei dat ze Hazleton zo miste omdat ze eigenlijk terugverlangde naar het glooiende berg- en heuvellandschap en de groene velden van Beieren. En als ze hem er dan aan herinnerde dat ze nog maar vier jaar oud was toen ze aan boord gingen van het schip dat hen naar Amerika had gebracht, lachte hij en zei hij dat Duitsland in haar bloed zat, net als haar hang naar zoetheit en zijn liefde voor haar moeder.

De gedachte aan haar vader zorgde ervoor dat haar ogen begonnen te branden. Was hij maar hier, dan zou ze zijn brede, ruwe hand kunnen vastgrijpen en tegen zijn lange, gespierde lijf kunnen kruipen. Dan zou hij twee keer in haar vingers knijpen, snel achter elkaar zoals hij dat altijd deed. Dat betekende ‘ik hou van je’. Daarna zou zij twee keer knijpen en zouden ze naar elkaar glimlachen, blij dat dit hun geheimpje was. Als je naar haar Vader keek, zou je niet meteen denken dat hij zo zachtaardig was, dat hij altijd floot, zong en grapjes maakte. Nee, mensen die zijn imposante postuur en zijn enorme brede schouders zagen, deden juist het liefst zo snel mogelijk een stapje opzij. Liep hij maar naast haar, dan had ze probleemloos en bijna zonder te worden aangeraakt door deze menigte kunnen lopen. Maar nu was dat onmogelijk. Hij had zich drie maanden geleden aangemeld bij het leger, samen met twee van zijn Duits-Amerikaanse vrienden, om te bewijzen dat hij loyaal was aan de Verenigde Staten. Nu was hij ergens in Frankrijk en ze had geen idee wanneer hij weer thuis zou komen. Het was zoals Mutti had gezegd toen ze in tranen afscheid van hem had genomen: ze waren voor zijn veiligheid naar de stad verhuisd, maar uiteindelijk had het hun niets opgeleverd.

Plotseling werd Pia losgerukt uit haar gedachten omdat een vrouw die zich als het Vrijheidsbeeld had verkleed zich tussen Pia en haar moeder probeerde door te wurmen. Toen de blote onderarm van de vrouw langs haar hand streek, hield Pia haar adem in en wachtte tot de vreemde pijnen haar weer zouden overvallen. Maar tot haar opluchting voelde ze niets. Ze ontspande haar strakke schouders en ademde uit, in een poging wat te kalmeren. Ze hoefde het nog maar even vol te houden, nog maar een uurtje. Dan was het voorbij en konden ze weer naar huis, naar hun kamers aan de Shunk Alley in de Fifth Ward, waar alleen haar geliefden maar bij haar in de buurt konden komen.

Maar toen bleef Mutti staan om een praatje te maken met een vrouw die ze kende van de groenteboer. Plotseling sloeg iemand zijn klamme handen voor Pia's ogen en grinnikte in haar oor. Meteen schoot er een scherpe pijn door haar borstkas, kreeg ze het warm en werd ze misselijk. Ze trok de handen van haar gezicht en draaide zich met een ruk om. Het was Tommy Costa – de jongen met de zonne-

sproeten die haar op school vaak plaagde tijdens de pauzes – en hij had twee vrienden bij zich, Angelo DiPrizzi en Skip Turner. Ze lachten, staken hun tong naar haar uit en renden weg. Meteen verdween de pijn in haar ribben weer.

Toen Mutti uiteindelijk een plekje had gevonden om naar de parade te kijken, trilde Pia over haar hele lichaam. Ze had haar moeder gesmeekt of ze thuis mocht blijven, had beloofd dat ze dan hun tweekaamerappartementje zou opruimen terwijl zij en de tweeling weg waren. Maar toch had Mutti erop aangedrongen dat Pia meeding, hoewel ze wist hoe verschrikkelijk haar dochter grote mensenmassa's vond.

'We moeten samen naar de parade. Dat is de enige manier om te bewijzen dat we loyale Amerikaanse burgers zijn,' zei Mutti in het Engels met een zwaar Duits accent. 'Dat is al moeilijk genoeg nu president Wilson heeft gezegd dat alle Duitsers in principe als staatsvijanden worden beschouwd. Ik hou me aan de nieuwe wetten. Ik heb de papieren getekend die ik van hen moest tekenen en waarmee ik mijn Duitse nationaliteit heb opgegeven. Ze mogen mijn vingerafdrukken afnemen. Maar ik heb geen geld om oorlogsobligaties te kopen of iets aan het Rode Kruis te doneren. Ik moet ervoor zorgen dat jij en je broertjes te eten krijgen. En daarom moeten we dus wel naar de parade gaan. Met z'n allen. Zelfs het feit dat je vader meevecht in de oorlog is niet genoeg om de burens tevreden te stellen.'

'Maar het maakt toch niet uit of ik met u meega of niet?' zei Pia. 'Iedereen zal u daar zien en de tweeling zal ervan genieten. Dan kan ik ondertussen het eten voorbereiden en zorgen dat het klaar is als jullie terugkomen.'

'*Nein*,' zei haar moeder. Zodra dat woord aan haar mond was ontsnapt, trok er een waas van bezorgdheid over haar gezicht. 'Ik bedoel: nee. Je gaat gewoon met ons mee. Op de radio en in de kranten wordt gezegd dat iedereen goed op zijn Duits-Amerikaanse burens moet letten en alles aan de autoriteiten moet melden. Voordat je vader wegging, heeft een vrouw naar mij geschreeuwd dat hij het werk van een echte Amerikaan had afgepakt. Ze spuugde en zei dat ik terug moest gaan naar mijn eigen land. Nee, Pia, je kunt hoog en laag springen, maar ik laat jou niet alleen thuis achter.'

Pia wist dat Mutti gelijk had; ze had zelf ook genoeg pesterijen op school meegemaakt om te weten dat elk woord dat ze zei waar was. Er gingen geruchten dat Duitse spionnen het Amerikaanse voedsel vergiftigden en dat Duitse Amerikanen in het geheim wapenvoorraden aanlegden. Sommige Duitsers waren zelfs naar de gevangenis of een interneringskamp gestuurd. Overal in de stad hingen posters met afbeeldingen van Duitsers die zich over dode lichamen bogen en aanplakbiljetten waarop de mensen met de leus ‘Help de moffen te verslaan!’ werden opgeroepen om oorlogsobligaties te kopen. Duitse kerken werden geel geverfd, Duitse kranten werden opgeheven en schoolkinderen moesten een verklaring ondertekenen waarin ze plechtig beloofden dat ze geen enkele buitenlandse taal zouden bezigen. En alsof dat nog niet genoeg was, patrouilleerde een speciale bewapende eenheid van de politie, de burgerwacht, nu ook in het zuiden van de stad om de Duitse immigranten in de gaten te houden, terwijl deze eenheid eigenlijk in leven was geroepen om de belangrijke, strategische punten in de stad – de waterwerken en het pompstation, de elektriciteitscentrales, de telefooncentrale en verschillende fabrieken – te bewaken. Sommige bedrijven weigerden het om Duitsers in dienst te nemen. Dat was ook de reden waarom Mutti haar baan in de textielfabriek was kwijtgeraakt. En omdat ze een vergunning nodig had om geld van de bank te halen, had ze het weinige contante geld dat ze nog hadden, verstoppt onder de plank op de bodem van een kastje in de slaapkamer. Zelfs zuurkool, dat eerder gewoon ‘*sauerkraut*’ werd genoemd, en hamburgers hadden een nieuwe naam gekregen: ‘vrijheidskool’ en ‘vrijheidsbroodjes’.

Maar het feit dat ze wist dat Mutti gelijk had, maakte het voor Pia nog niet gemakkelijker om mee te gaan naar de parade.

Drie dagen na de parade zat Pia tijdens de pauze op haar gebruikelijke plek op een platte steen dicht bij het achterste hek van het schoolplein. Alleen. Ze deed alsof ze las terwijl de andere leerlingen samen hinkelden en touwtje sprongen. De lucht was vaalgrijs, alsof

er een dikke laag rook voor de zon hing, en er stond een zacht, koel briesje. Gelukkig had ze eraan gedacht om een trui mee te nemen. In de klas was het ook fris, nu de ramen van de lokalen steevast openstonden om de verspreiding van de griep tegen te gaan. Haar driekwart jurk had lange mouwen en haar katoenen kousen waren dik, maar dat betekende niet dat haar kleding haar warm hield. De rok en het lijfje van haar jurk waren namelijk van oude meelzakken gemaakt en het materiaal was versleten en dun. Ze legde haar boek neer, trok haar mouwen over haar vuisten en probeerde te stoppen met rillen. Huiverde ze nu van de kou of kwam het doordat ze alleen nog maar kon denken aan alles wat ze sinds de Liberty Loan Parade had gezien en gehoord?

Mevrouw Schmidt had tegen Mutti gezegd dat alle bedden in de eenendertig ziekenhuizen van de stad binnen tweeënzeventig uur na de parade vol lagen met slachtoffers van een nieuwe ziekte die de ‘Spaanse griep’ werd genoemd, en dat de ziekenhuizen nu zelfs patiënten weigerden. Op dag vier waren al meer dan zeshonderd inwoners van Philadelphia met de ziekte besmet geraakt en er waren op één dag al ruim honderd patiënten overleden. Pia hoorde de leerkrachten tegen elkaar zeggen dat er door de oorlog een tekort was aan dokters en verpleegkundigen, en dat armenhuizen en kerken nu werden gebruikt als tijdelijke ziekenhuizen. Er verschenen steeds meer aanplakbiljetten waarop stond te lezen: *Spugen verboden. Het kan iemands dood betekenen.* En de politie arresteerde iedereen die zich hier niet aan hield. Op een ander aanplakbiljet was een man in pak afgebeeld, met naast hem het silhouet van een demon die met uitgestoken klauwen oprees uit wat leek op een plasje speeksel op de stoep. Daarbij stond in schreeuwelijke letters: *Roep de epidemie een halt toe! Stop met spugen. Iedereen!* En omdat alle mensen nu zakjes met knoflook of mottenballen in een kaasdoek om hun nek droegen, hing er een vreemde, penetrante geur in de straten, die Pia deed denken aan de geur van de dood. Maar wat haar het meest beangstigde, was dat de mensen die zich ziek voelden, vaak bij het vallen van de avond al waren overleden. Kort daarvoor kleurde hun gezicht blauw en stroomde er bloed uit hun mond, neus, oren en zelfs hun ogen.

Ze had ook nachtmerries waarin de toeschouwers van de parade voor haar ogen langs flitsten als de schokkerige bewegende beelden in de kijkkasten van een amusementshal – elk gezicht met zwarte lippen en paarse wangen en bloed dat uit de mond en ogen droop. Elke keer als dit gebeurde, werd ze badend in het zweet wakker, haar armen en benen verward in de lakens, haar maag en borst stekend van de pijn. En de stank die uit de knoflook om haar nek omhoogsteeg maakte het er niet beter op.

Ze trok de stinkende ketting over haar hoofd en legde die in het gras, stak haar kin in de lucht en haalde een keer diep adem. Nu rook ze de vertrouwde geur van de herfst weer – een mengeling van de geur van vochtige aarde, door de zon geschroeide bladeren en de rook uit de schoorstenen. Maar ondanks het feit dat deze lucht veel beter rook dan de sterke geur van de knoflook, herinnerde hij haar ook aan het jaar ervoor, aan de eerste afschuwelijke dag op haar nieuwe school. Ze kon de stemmen van haar moeder en haar nieuwe juffrouw nog steeds horen.

‘Hebt u de brief gezien die ik naar school heb gestuurd, mevrouw Derry?’ had Mutti gevraagd.

‘Ja, mevrouw Lange, ik heb het bericht ontvangen. Maar ik weet niet zeker of ik het begrijp.’

‘O, het spijt me,’ zei Mutti aarzelend. ‘Ik wilde alleen laten weten dat mijn Pia, hoe zeg je dat, gevoelig is. Ze houdt niet van grote groepen mensen, vindt het niet fijn als iemand haar aanraakt. Ik weet niet precies waarom...’ Haar moeder begon met haar handen te wringen. ‘Maar verder is ze een heel normaal kind, en intelligent. Alstublieft. Kunt u ervoor zorgen dat de andere kinderen –’

‘Mevrouw Lange, ik zou niet weten hoe –’

‘Pia moet leren. Het is belangrijk dat ze naar school gaat. Ik wil niet dat ze...’

‘Goed, mevrouw Lange,’ zei juffrouw Derry. ‘Ik zal mijn best doen. Maar kinderen komen nu eenmaal met elkaar in aanraking, vooral in de pauzes. Dat is een onderdeel van het leerproces. Dat kan ik niet altijd voorkomen.’

‘Ja, dat begrijp ik,’ zei Mutti. ‘Maar als Pia niet wil dat... Als een

van de andere kinderen haar niet met rust wil laten... Wilt u dan alstublieft...'

Mevrouw Derry legde een hand op haar moeders arm, keek haar vol medelijden aan en zei: 'Maakt u zich geen zorgen, ik let wel op haar. En ik zal de andere leerkrachten ook op de hoogte brengen.'

Mutti knikte en schonk haar een vermoeide glimlach. Daarna nam ze afscheid van Pia en vertrok.

Na die eerste dag hadden mevrouw Derry en de andere leerkrachten eigenlijk niet meer naar Pia omgekeken. En de herinnering aan die eerste ontmoeting – haar handenwringende moeder die een verwarde mevrouw Derry probeerde duidelijk te maken waar ze zich zo veel zorgen over maakte terwijl Pia naast haar stond, steeds verder in elkaar kromp, en de andere kinderen van een afstandje toekeken – schoot steeds weer door haar hoofd als ze het klaslokaal binnenstapte. Terwijl de andere kinderen zakdoekje leggen of Jan-Huigen-in-de-ton speelden, stond Pia verdrietig maar ook opgelucht aan de kant. En als de leerkrachten niet keken, gaven sommige kinderen haar een duw of scholden haar uit voor 'raar kind' of 'bangerik'. En door de oorlog noemden ze haar nu ook een mof.

Gelukkig had ze Finn al ontmoet voordat de school begon en had hij zijn eigen mening over haar kunnen vormen, zonder daarbij door de andere kinderen te worden beïnvloed. Dat was de dag nadat ze met haar ouders en broertjes naar Philadelphia was verhuisd. Mutti had haar naar buiten gestuurd en gezegd dat ze daar op de stoep moest blijven zitten terwijl zij en haar vader binnen iets met elkaar bespraken – Pia had geen idee wat. Ze had heimwee gehad en was bijna in tranen uitgebarsten, bang dat de wirwar van met vuilnis bezaaide steegjes, straatjes met kasseien en dicht op elkaar gebouwde rijtjeswoningen haar een opgesloten gevoel zouden geven. Ze vroeg zich net af of ze er ooit aan zou kunnen wennen om hier te wonen toen hij vanaf de andere kant van het steegje naar haar toe kwam lopen. Ze probeerde hem te negeren, in de hoop dat hij op weg was naar de deur achter haar, maar hij bleef onderaan het trappetje staan, veegde zijn koperkleurige lokken uit zijn ogen en schonk haar een vriendelijke glimlach.

'Jij bent hier pas komen wonen, hè?' vroeg hij met een zware Ierse

tongval. ‘Ik ben Finn Duffy, je overbuurjongen.’ Hij wees naar het vervallen gebouw aan de overkant. Het telde vier verdiepingen, was opgetrokken uit baksteen, had smalle ramen en een zwarte brandtrap.

Ze knikte en schonk hem een geforceerde glimlach. Ze had geen zin om te praten, maar ze wilde ook niet onbeleefd reageren. ‘Ja,’ zei ze. ‘We zijn hier gisteren komen wonen.’

‘Aangenaam kennis te maken, eh... Hoe heette je ook alweer?’

‘O, sorry,’ zei ze. ‘Ik heet “Pia Lange”.’

‘Nou, aangenaam kennis te maken, Pia Lange. Heb je zin om een potje te knikkeren?’ Hij haalde een stoffen buideltje tevoorschijn uit de zak van zijn versleten broek.

Ze schudde haar hoofd. ‘Nee, dank je.’

‘Mag ik dan naast je komen zitten?’ vroeg hij. ‘Ik hoop niet dat je het erg vindt dat ik het zeg, maar je ziet er nogal eenzaam uit.’

Even overwoog ze of ze hem zou zeggen dat ze het liefst met rust gelaten wilde worden, maar ze wilde hem ook weer niet meteen tegen zich in het harnas jagen. En dus knikte ze maar en schoof iets opzij, zodat er plaats was voor hem. Ze stopte haar geplooidde rok onder haar benen en ging op haar handen zitten. Hij glimlachte en ging op een gepaste afstand naast haar zitten. Tot haar grote opluchting hield hij verder zijn mond, bijna alsof hij wist dat ze geen zin had om te praten. Daar zaten ze, naast elkaar, allebei in hun eigen gedachten verzonken, hun ogen gericht op drie donkere meisjes met vlechtjes en paardenstaarten in hun haren die samen door de steeg hinkelden. Een van de meisjes hield een lappenpop onder haar arm, het slappe hoofd van de pop wipte bij elke sprong op en neer. Een groepje jongens in opgelapte spijkerbroeken en versleten schoenen rende met rode wangen over de kasseien achter een blikje aan. De een schreeuwde naar de ander dat ze het blikje zijn kant op moesten trappen. Flarden van gelach en gesprekken, de blikkelige muziek van een fonograaf en de geur van gebakken uien en vers brood zweefde door de open ramen hun kant op. Lange lijnen vol nat wasgoed hingen bewegingloos boven en naast elkaar in de vochtige lucht boven hun hoofden. Het leken net circusvlaggetjes die tussen de gebouwen waren opgehangen. Mensen met allerlei huidskleuren en van alle leeftijden, groot en klein,

liepen de brandtrappen op, op zoek naar een manier om aan de hitte in de gebouwen te ontsnappen. Sommigen van hen gingen daarbij op omgekeerde teilen en waterketels zitten.

Een oude, donkere vrouw met een vuile hoofddoek en schoenen zonder veters strompelde al neuriënd aan hen voorbij, terwijl ze een houten kar vol vodden en gebruikte flessen met zich mee trok. Ze liep vlak langs twee jongetjes van ongeveer zeven of acht jaar oud die drie deuren verderop voor een stenen gebouw op hun knieën zaten te kaarten. Een van de jongens wierp een blik over zijn schouder, sprong overeind, griste iets van haar kar en rende lachend terug naar zijn vriendje. De oude vrouw liep gewoon verder, zich niet bewust van het feit dat ze was beroofd. De tweede jongen pakte de kaarten bij elkaar en deed hetzelfde als zijn vriendje, waarna ze samen wegrenden.

Finn sprong in de benen, spurtte achter hen aan en sneed hen de pas af voordat ze in een zijsteegje konden verdwijnen. Hij schreeuwde iets wat Pia niet kon verstaan, greep hen bij de oren vast en sleepte hen terug naar de oude vrouw. Toen ze haar spullen op de kar hadden teruggelegd, maakten de jongens zich uit de voeten terwijl ze over hun oren wreven, Finn een kwade blik toewierpen en hem uitscholden. De oude vrouw stond stil en keek om zich heen, ze leek zich er plotseling van bewust dat er iets niet in de haak was. Toen ze Finn zag, joeg ze hem weg en sloeg ze hem met haar dunne, knokige hand. Hij lachte en liep terug naar Pia terwijl hij zijn schouders ophaalde en een hulpeloos gebaar maakte.

Pia kon een glimlach niet onderdrukken. ‘Ken je haar?’ vroeg ze.

‘Nee,’ zei hij, buiten adem. Hij ging weer naast haar op de stoep zitten en veegde het zweet van zijn voorhoofd. ‘Maar ik zie haar elke dag. Ze verkoopt vodden en flessen op de hoek van de straat. Die jongens ken ik wel, het zijn echte branieschoppers.’

‘Ze leken niet al te blij om jou te zien,’ zei ze.

‘Nee, dat denk ik ook niet,’ zei hij. ‘Maar mij doen ze ook niets.’

‘Ik vond het in elk geval erg aardig van je dat je hen hebt tegenhouden en ervoor hebt gezorgd dat ze de spullen die ze van die vrouw hadden gestolen, weer netjes hebben teruggebracht.’

Hij keek haar van opzij aan en grijnsde. ‘Tjonge, is dat even fijn. Jij

denkt dat ik aardig ben. Dank je wel, Pia Lange.'

Hitte steeg langs haar hals omhoog naar haar gezicht. Ze knikte omdat ze niet wist wat ze moest zeggen en richtte haar blik toen weer op de hinkelende meisjes. Vond hij het echt fijn of maakt hij een grapje? Zijn glimlach gaf haar het idee dat hij het compliment waardeerde en daarom vertelde ze zichzelf dat het ook werkelijk zo was. Niet dat het iets uitmaakte. Als hij eenmaal had ontdekt dat ze Duits was, zou hij waarschijnlijk nooit meer een woord tegen haar zeggen.

Hij leunde voorover, zette zijn ellebogen op zijn knieën en keek ook naar de hinkelende meisjes. 'Wij zijn drie jaar geleden vanuit Ierland hiernaartoe verhuisd,' zei hij. 'Hoelang zijn jullie al in de Verenigde Staten?'

'Sinds mijn vierde,' antwoordde ze.

Hij trok zijn wenkbrauwen op. 'Zo lang al?'

Ze knikte.

'En je hebt al die tijd al hier in Philadelphia gewoond?'

Ze schudde haar hoofd. 'We woonden eerst in Hazleton in Pennsylvania. Vader... Ik bedoel: mijn vader werkte daar in de kolenmijnen.'

Hij floot tussen zijn tanden. 'Wat een afschuwelijk zware manier om je geld te verdienen...'

Ze knikte. Hij reageerde in elk geval niet op het Duitse woord. Of misschien had hij het niet eens gehoord.

'Deze stad kan nogal overweldigend zijn als je er voor het eerst komt,' zei hij. 'Maar je went er snel aan, hoor. Mijn pa was degene die graag naar Amerika wilde, maar hij heeft het land nooit gezien.'

'Waarom niet?'

'Hij heeft de reis niet overleefd.'

'Wat erg voor je!'

'Dank je, ik waardeer je medeleven. Sinds mijn vader is gestorven heeft mijn moeder het erg moeilijk. Daarom hebben mijn oudere broers en ik de zorg voor haar en mijn opa op ons genomen. Maar zes maanden geleden werd een van mijn broers opgeroepen voor het leger, waardoor mijn andere broer dubbele diensten moest draaien in de textielfabriek. Ik wil ook graag werken, maar mam staat erop dat ik eerst het laatste jaar van school afmaak. Het leven in Dublin was

zwaar, maar ik weet nog niet zo zeker of het hier wel zo veel beter is. Soms kun je zomaar terugverlangen naar huis, ook als je weet dat het de juiste keus was om daar weg te gaan.'

Pas op dat moment keek Pia voor het eerst echt naar hem, naar zijn vriendelijke gezicht en zijn lichtbruine ogen. Het leek wel alsof hij zojuist haar diepste gedachten had verwoord.

Vanaf die dag waren ze vrienden. Het maakte hem niet uit dat zij uit een Duits gezin kwam en ze hoefde ook niet uit te leggen waarom ze geen kattenwieg met hem wilde spelen, of een ander spelletje waarbij ze elkaar misschien zouden aanraken. Nadat hij haar een briefje met 'blij dat ik je heb leren kennen, meissie' had gestuurd via de waslijn die tussen hun appartementen was gespannen – ze woonden allebei op de vierde verdieping – begonnen ze elkaar elke zondagavond, als de waslijn leeg was, berichten te sturen – maar alleen als de ruiten niet waren vastgevroren en ze stukjes papier konden vinden die niet bestemd waren voor de oorlogsinspanningen. De inhoud van die briefjes was lichtzinnig en nietszeggend, niet meer dan 'hallo' of een grapje of een tekening. Maar deze waslijnpost was hun geheimpje, een van de weinige dingen die Pia niet met iemand anders hoefde te delen.

Toen de school begon, kwamen ze tot de ontdekking dat ze in hetzelfde lokaal les kregen, al zat hij klas hoger dan zij. Hij bood haar aan om in de pauzes bij haar te komen zitten, maar ze zei dat ze liever geen extra aandacht op zich wilde vestigen. Maar als hij met de andere jongens voetbalde en knikkerde, keek hij regelmatig even haar kant op en glimlachte of zwaaide hij. En dat kleine gebaar maakte alles gemakkelijker.

Meestal vond ze het niet zo erg om alleen te zitten tijdens de pauze. Maar vandaag was dat anders. Stopte hij maar met voetballen. Kwam hij maar bij haar zitten, al was het maar voor even. Want hoe hard ze het ook probeerde om haar gedachten een halt toe te roepen, het lukte haar niet. Ze bleef maar aan de griep denken. Het was alsof er telkens weer een enorme golf vol zorgen en angst over haar heen spoelde. En toen een groepje meisjes bij het touwtjespringen een nieuw versje inzette, trok er een huivering langs haar ruggengraat omhoog.

*‘Er was eens een grietje
en zij had een parkietje.
Ze noemde het vogeltje ‘Piep’.
Piep vloog een rondje,
kwam terug met een wondje
en zo kreeg het meisje de griep.’*

‘Waar zit je naar te staren, angsthaas?’

Pia keek op om te zien wie er iets tegen haar had gezegd. Ze was zich er niet van bewust dat ze voor zich uit had zitten staren. Een dun meisje met bruine vlechten keek met een blik vol afschuw op haar neer. Het was Mary Helen Burrows, een meisje dat je leuk vond óf waar je bang voor was, afhankelijk van de dag waarop je het vroeg en of Mary Helen je antwoord kon horen. Niemand had ooit gezien dat ze echt met iemand op de vuist was gegaan, maar ze keek altijd kwaad en haar armen en benen zaten vol blauwe plekken. Achter haar stonden twee andere meisjes, met hun armen voor hun borst gevouwen. Het waren Beverly Hansom en Selma Jones.

‘Ik staarde nergens naar,’ zei Pia terwijl ze haar boek oppakte.

‘Echt wel,’ zei Beverly. ‘Ze keek naar ons, Mary Helen. Alsof ze op een of ander smerig Duits plan zat te broeden.’

Mary Helen sloeg het boek uit Pia’s handen. ‘Bespioneer je ons?’

Pia schudde haar hoofd. ‘Nee, ik was gewoon –’

‘Wat is er aan de hand?’ vroeg iemand. ‘Alles in orde, Pia?’ Het was Finn. Hij was buiten adem, zijn gezicht was rood en zijn haar zat in de war.

‘Jouw vriendinnetje zat ons heel vuil aan te kijken,’ zei Mary-Helen.

‘Ze is mijn vriendinnetje niet,’ zei Finn.

‘Hou je kop, Mary Helen,’ zei Pia.

Mary Helen negeerde haar en keek woedend naar Finn. ‘Weet je wat ik graag zou willen weten? Wat je moeder zou zeggen als ze wist dat je vrienden bent met een smerige mof, vooral nu je oudste broer aan de andere kant van de oceaan zijn leven op het spel zet voor jouw veiligheid...’

Pia sprong op. ‘Dat neem je terug!’

Met een ruk draaide Mary Helen haar hoofd opzij en staarde Pia aan. Ze had niet verwacht dat Pia voor zichzelf durfde op te komen. ‘Wat zei je?’

‘Ik zei: dat neem je terug!’

Mary Helen balde haar knokige vuisten. ‘Zal ik die vuile blik eens van je tronie slaan, angsthaas?’

‘Kom op, Mary Helen,’ zei Finn. ‘Kappen nou. Jullie gaan hier niet met elkaar op de vuist.’

‘O nee?’ zei Mary Helen. Plotseling schoot haar hand naar voren en greep ze het lijfje van Pia’s jurk beet. Ze trok haar naar zich toe tot ze met haar van woede verwrongen gezicht bijna dat van Pia raakte. De stank van knoflook en uien die uit de zak rond Mary Helens nek omhoogsteeg, deed Pia bijna kokhalzen. Ze kon nog maar aan één ding denken: ontsnappen. Daarom pakte ze Mary Helens pols met twee handen vast en probeerde haar van zich af te duwen. Meteen schoot er een korte, scherpe pijscheut door haar borst en snakte ze naar adem. Ze voelde zich plotseling duizelig en gedesoriënteerd, liet Mary Helens pols los en probeerde een stap achteruit te zetten. Finn trok Pia’s jurk los uit Mary Helens vuist en ging tussen hen in staan, zodat Mary Helen Pia niet meer kon bereiken. Pia liet zich op de grond ploffen en snakte naar adem.

Een van de leraressen rende naar hen toe. ‘Wat is hier aan de hand?’ vroeg ze. Het was juffrouw Herrick. Ze torende hoog boven hen allemaal uit en was zo slank als de stengel van een bloem.

‘Niets, juf,’ zei Mary Helen. ‘U hebt het vast verkeerd gezien. We deden gewoon een spelletje.’

‘Nou, dit lijkt me geen spelletje,’ zei juffrouw Herrick. ‘Mary Helen, jij en je vriendinnen gaan er nu als een speer vandoor en jullie laten Pia verder met rust, begrepen?’

Mary Helen protesteerde, maar ze deed toch wat haar was gezegd. De andere meisjes volgden haar, met een gekwelde uitdrukking op hun gezicht.

‘Alles in orde, Pia?’ vroeg juffrouw Herrick. In een poging Pia overeind te helpen, boog ze zich voorover en stak haar hand uit om de arm van het meisje vast te pakken.

‘Raak me niet aan,’ zei Pia harder dan de bedoeling was.

Juffrouw Herrick snakte naar adem en sloeg een hand tegen haar borst.

Pia had meteen spijt van haar uitbarsting. Problemen op school kon ze er nu absoluut niet bij gebruiken. Mutti zou het nooit begrijpen. Ze stond op en veegde met haar handen langs haar jurk. ‘Het spijt me, juffrouw Herrick,’ zei ze. ‘Ik wilde niet onbeleefd zijn. Ik was gewoon erg bang.’

Juffrouw Herrick zuchtte. ‘Dat is op zich begrijpelijk. Ik weet dat Mary Helen graag voor problemen zorgt en iedereen is op dit moment erg gespannen. Maar weet je zeker dat alles in orde is met jou? Je ziet eruit alsof je net een geest hebt gezien.’

Met moeite toverde Pia een klein glimlachje op haar gezicht. ‘Het gaat prima met mij. Dank u, juffrouw Herrick.’ Eigenlijk ging het allesbehalve prima met haar, maar hoe kon ze aan deze lerares uitleggen wat ze had gevoeld toen ze Mary Helens pols vastpakte? De vrouw zou denken dat ze krankzinnig was geworden.

De volgende ochtend was Mary Helen niet op school en viel Selma Jones flauw toen ze tijdens de lunch in de klas haar boterham uit haar broodtrommel haalde. De hele klas keek toe hoe juffrouw Herrick zich naar Selma toe haastte en aan haar begon te schudden. Maar Selma bewoog niet. Juffrouw Herrick rende schreeuwend naar de gang, waarna twee andere leraren Selma de klas uit droegen. Niet lang daarna haalde Beverly Hansom haar dochter uit de klas. Ze rende met een bleek gezicht het lokaal binnen en sloeg haar arm beschermend om haar dochter heen. Die middag spraken de leerkrachten op gedempte toon met elkaar op het schoolplein, hun gezichten stonden bezorgd. Het gerucht ging dat Mary Helen en Selma de griep hadden en dat Mary Helen al was overleden.

Na de laatste les van die dag haastte Pia zich het gebouw uit en liep meteen richting haar huis, haar boeken strak voor haar borst geklemd, haar hoofd naar beneden. Normaal gesproken zou ze op de trap voor de school op Finn hebben gewacht, maar nu niet. Ze moest daar weg zien te komen. Ze moest terug naar huis, waar ze de deur achter zich

dicht kon trekken en zich voor alles en iedereen kon verbergen. Toen ze net een straat bij school vandaan was, reed haar op hoge snelheid een ambulance van het Rode Kruis voorbij en zag ze dat een man op een bankje een krant zat te lezen, met op de voorpagina de kop: *Alle burgers zijn verplicht in het openbaar een mondmasker te dragen.* Op de lantaarnpaal boven hem was een aanplakbiljet voor deze maskers aangebracht waarop de volgende tekst prijkte: *Houd u aan de wet en draag een kapje voor uw mond, dan wordt u niet besmet en blijft u gezond.*

Ze besloot dat ze de rest van de weg naar huis niet alleen wilde lopen en dook een portiek in om daar, weg van de overvolle trottoirs, op Finn te wachten. Ze leunde tegen de deurpost en wilde dat ze kon verdwijnen. Iedereen leek haast te hebben. Twee vrouwen met een sjaal voor hun mond snelden arm in arm voorbij. Ze liepen zo hard ze konden zonder te rennen. Een bejaard echtpaar haastte zich met elk een mondmasker voor hun gezicht en een koffer in de hand een gebouw uit en hielden een taxi aan. De oude man baande zich met zijn wandelstok een weg tussen de andere voetgangers door, waarbij hij hen aan de kant duwde als het moest. Het was zelfs alsof de automobielen en de paard-en-wagens zich sneller dan normaal voortbewogen. Er hing een vreemd soort bewustzijn in de lucht dat een beetje aanvoelde als het opgewekte gevoel op de dag voor Kerst, of de gedeelde opwinding die ze vlak voor de vuurwerkshow op haar eerste Onafhankelijkheidsdag in Philadelphia had gevoeld. Er was echter één groot verschil: dit bewustzijn was dreigend en vol gevaar, zoals wat ze tijdens de parade had gevoeld, maar dan tien keer erger. En nu kon iedereen het voelen.

Toen Finn de straat in kwam lopen, slaakte ze een zucht van opluchting en ontspande ze haar schouders. Ze stapte de portiek uit en stond opeens vlak voor hem.

‘Hé,’ zei hij verrast. ‘Waarom heb je niet op mij gewacht?’

‘Ik heb wel gewacht,’ zei ze. ‘Ik ben hier toch?’ Ze zette zich weer in beweging en hij kwam naast haar lopen.

‘Dat klopt, maar ik wist niet waar je was. Ik dacht...’

‘Wat dacht je?’

Hij haalde zijn schouders op en stak zijn handen in zijn zakken.

In de chaos van een pandemie kunnen twee jongetjes makkelijk verdwijnen...

Philadelphia, 1918. De Spaanse Griep verspreidt zich in een razend tempo door de stad. Vooral in de achterbuurten waar veel immigrantengezinnen wonen, is het besmettingsrisico hoog. In een van de vele benauwde huizen moet de dertienjarige Duitse Pia Lange na de dood van haar moeder in haar eentje voor haar twee babybroertjes zorgen. Als het eten op raakt, is ze gedwongen om hen alleen thuis achter te laten om op zoek te gaan naar voedsel in de afgesloten stad. Maar ook Pia blijkt besmet met het virus. Onderweg valt ze flauw, om pas dagen later wakker te worden in het ziekenhuis.

Bernice Groves is in diepe rouw gedompeld na het overlijden van haar zoontje, en vervuld met verbittering: vanwege de immigranten die elkaar verdrongen bij het ziekenhuis, kon haar zoontje niet geholpen worden. Als ze Pia haar huis ziet verlaten, besluit ze impulsief om de jongetjes mee te nemen. Zo begint een sinistere missie: Bernice steelt steeds meer kinderen van immigrantengezinnen. Ze brengt ze onder bij Amerikaanse gezinnen die een kindje hebben verloren, zodat de kinderen zullen opgroeien als 'echte Amerikanen'.

Als Pia eindelijk terugkomt in het appartement, ontdekt ze dat haar broertjes verdwenen zijn. Een jarenlange zoektocht begint. Zal Pia haar broertjes ooit nog terugzien?

Ellen Marie Wiseman schrijft over de lichtpuntjes op de zwartste bladzijden van de geschiedenis. Eerder schreef ze o.a. *De pruimenboom* en *Olifantenmeisje*. Haar boeken zijn in achttien talen vertaald.

NUR 302

ISBN 978 90 239 6004 1

9 789023 96004 1